

Danske Kancelli

Ulrich Alster Klug, *www.dannebrog.biz*, *dannebrog@dk-yeoman.dk*, 2008

Forkortelser

DK = Danske Kancelli, LA = det respektive landarkiv, RA = Rigsarkivet.

Periode

Danske Kancellis materialestrækker sig fra begyndelsen af 1400-tallet til 1848, ja for bl.a. Den Kgl. Fødselsstiftelse og Brandforsikringskommissionerne endda helt til 1872.

Ressorts

De områder, som DK beskæftigede sig med, er efter overgangen til folkestyre med ministeriestyreform med tiden blevet til hovedområderne for

- undervisnings- og forskningsministerierne,
- kirkeministeriet,
- indenrigsministeriet,
- justitsministeriet (herunder Familiestyrelsen),
- en del af skatteministeriet (og SKAT),
- sundhedsministeriet,
- familie- og forbruger-ministerierne (kontrol med priser og virksomheder).

I praksis var det

- Skatteopkrævning - hvor Rentekammeret stod for ligningen af skatterne, stod Danske Kancelli for modtagelsen af de gennem lens- og fra 1660 af amtmændene opkrævede skatter. Lens- og Amtsregnskaberne er udtaget i registraturer kaldet Regnskaber og kan ses på mikrofilm, der findes ved RA.
- Udnævnelser, både titler, adelspatenter, erektion af godser, embedsudnævnelser (for embeder hvis ressort lå under DK).
- Værnepligtsforhold (især efter 1789).
- Tilsyn med kirker og private institutioner.
- Bevillinger - af juridisk art, til f.eks.
  - vielse med vielsesbrev,
  - fri proces,
  - at føre vidner ved højere retter,
  - at hensesidde i uskiftet bo,
  - at adoptere,
  - at der ved kollekt ydes brandhjælp til genopbygningen af en køsbatd eller en præstegård,
  - at en umyndig præst forestår et præsteembede ved hjælp fra en kapellan pro persona (personligt lønnet hjælpepræst),
  - at der udnævnes en distriktsjordemoder, der lønnes ved afgift af hver husstand i distriktet,
  - at der må opføres en mølle,
  - testamenters konfirmation,
  - legater og fondes konfirmation,
  - skilsmisse
  - tilladelse for skilte og ugifte kvinder at kalde sig frue.
- 20 forskellige Kommissioner og andre institutioner i tilknytning til DK
  - f.eks. kommissionen for almueskolerne i Danmark 1789-1814, og
  - Kommissionen til understøttelse for kvæstede og faldnes efterladte 1801-57 (nedsat efter slaget på Rheden),
  - udtaget af arkivet: Folioregistatur 196: Den Kgl. Fødselsstiftelse (1756ff.) og Jordemoderkommissionens eksamensprotokoller (1808-1848).
- Forskellige Revisionskontorer, f.eks.
  - For brandforsikring 1761-1872, her ses f.eks. udbetaling af brandforsikring.
- Mindre kommissioners arkiver, som findes under den respektive periode
- Og i øvrigt alt indenfor jura, skolevæsen, skatteopkrævning (undtagen hvad der tilkom Rentekammeret) m.v.

Arkivets tilblivelse

Hovedprincippet i sagsbehandlingen i Danske Kancelli gik ud på, at sagerne først behandledes og derefter registrerede (afskrev) man de afsluttende, udgående skrivelser (altså selve bevillingen eller ordren). Undertiden førtes en journal eller bog over 'kgl. resolutioner'.

Først efter år 1800 indførtes et journalsystem for hele sagsbehandlingen. Og fra da af findes i perioder en journal for hvert departement, som i øvrigt havde hver sit ansvarsområde. - Det er fortsat lettest at gå gennem registranten for det pågældende kontor, hvis man kender datoen for den sidste, udgående skrivelse.

Sagernes akter ligger IKKE som journalsager, men som bilag til registranten.

Arkivets hjemsted og opbygning

Arkivet findes ved RA.

En god del af arkivets materiale, f.eks. tegnelserne, findes på M-film og kan derfor hjemtages til det arkiv, man besøger (tjek på www.sa.dk under fjernlån).

Eftersom beskrivelsen af sagernes behandling og deres afslutning i DK er løsrevet fra hinanden, må man gøre sig klart, at man kan søge en sag *forfra* eller *bagfra*.

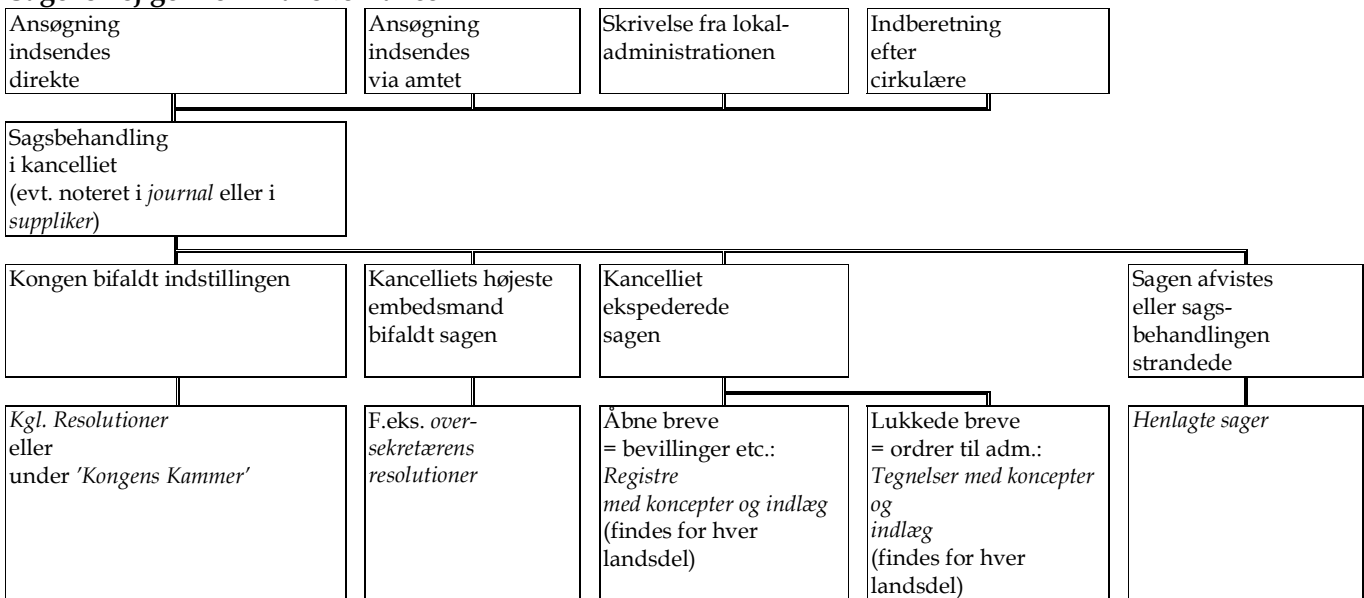
Hvis man ved, hvornår nogen har tilskrevet DK, kan man begynde *forfra*, altså med journalen eller fortegnelsen over modtagne breve.

Hvis man ved, hvornår en bevilling er givet, eller hvornår en afgørelse er faldet i en sag, vil man begynde *bagfra*.

Det er således ikke sagsnummeret, men datoen, der er indgangsvinklen.

Henlagte sager kan findes i journalen eller supplikerne (som har registre) - eller simpelthen under *henlagte sager*.

Sagens vej gennem Danske Kancelli

Arkivfonden er opbygget i afsnit, der hver har et bogstav. A er sager af overordnet karakter, f.eks. love og anordninger, ranglister og titulaturer, blanketformularer etc.

Derefter følger hver periode for sig. Her indenfor kommer først de sager, der er afgjort ved forestilling for Kongen (rotuli eller forestillinger), dernæst de af koncillet afgjort sager (Kongelige ekspeditioner) og sidst de sager, som kontorcheferne har afgjort (Kancelli ekspeditioner) - de sidste er afgjort ad mandatum dvs. efter fuldmagt.

Så følger indenfor hver periode dens svar på cirkulærer og dens kommissions-sager.

Sidst i arkivet følger nogle længerevarende eller større kommissioners arkiver.

Enhver pakke eller bind betegnes ved det bogstav, som afsnittet / perioden har samt det nummer, som står i venstre side ud for beskrivelsen. F.eks. G.53.

Registraturerne og Daisy

DKs arkiv er beskrevet i:

'Rigsarkivet og Hjælpe midlerne til dets benyttelse', 1. del, bind I, udg. af RA,

Vejledende Arkivregistraturer bind I (VA I kaldet), udg. 1943 af RA,

og i onlineregistraturen www.daisy.sa.dk søg på arkivskaber Danske Kancelli og så som hvad du søger som arkivserie.

Her har jeg søgt på *Danske Kancelli* og *Blanketregnskaber*:

Her er derefter valgt *Arkivserie*. Klik på linket under fysiske enheder for at se på pakkeniveau.

For hver fysisk enhed får man oplyst proveniens nummer, her 232 (som gælder hele DKs arkiv), samt betegnelsen fra VA I, f.eks. G.53. Desuden magasinopstillingen, arkivskaber og arkivseriens navn (f.eks. Blanketregnskaber med bilag) og afgrænsning, f.eks. er det her amt, år, kvartal.

Alt dette noterer man sig (print det ud) og bestiller så enheden enten på www.sa.dk/ra hvor der findes side for onlinebestilling, når man vil se materialet på RA, eller man benytter muligheden for onlinebestilling til fjernlån - eller besøger bare RA og får hjælp af personalet.

Samspillet med amterne og stifterne

DK udgjorde institutionen i centraladministrationen, mens amter og stifter stod lige under og findes i lokaladministrationen (deres arkiver findes ved LA).

I praksis sendte mange mennesker deres ansøgninger til amtet, som så samlede alle fornødne oplysninger, som skulle bruges i sagsbehandlingen, og enten selv afgjorde sagen og derefter i mange tilfælde indberettede afgørelsen til DK, eller indsendte sagen med akter til DK, som så afgjorde sagen.

Dvs. at en sags akter enten findes i amtets arkiv, i DKs arkiv eller meget ofte er kasseret eller returneret til ansøgeren.

Amtsjournalen vil ofte være en god indgang til at finde en sag, som er afgjort af DK. Amtets indledende sagsbehandling ses da i amtets journal (med journalsag) og i dets brevbøger (over udgående breve).

Var en sag indsendt til DK, og kancelliet skulle bruge yderligere oplysninger til sagen, lod man amtet indhente oplysningerne. Dette ses i kancelliets brevbøger.

Danske Kancellis betydning for slægtsforskeren

Eftersom DK behandlede så mange forskelligartede sager, som berørte befolkning i så mange henseender, er DK en af de værdifuldeste arkivfonde til oplysning for slægtsforskeren. Selv hvis en kirkebog eller en skifteprotokol mangler, kan man med flid og omtanke undertiden lokke nyttige oplysninger ud af DKs arkiv.

Brugen af Danske Kancellis materiale

Indtil 1660 var der ikke registre i DKs brevbøger, men heldigvis er disse brevbøger indtil 1660 udgivet af RA - de ses på biblioteket eller på RAs læsesal.

Fra 1660 og frem findes som regel gode registre i registranterne (rotuli / forestillinger, registre og tegnelser). Registrerne bagest i protokollerne er ført alfabetisk og man leder enten under sagstype (f.eks. vacante præsteembeder) eller under personens navn. Der henvises til folionummer i samme bog.

En sag beskrives gennem:

Journalen (suppliker) registrerer alle bevægelser i en sag og giver derfor et overblik over dens forløb - men ofte meget lidt om dens indhold.

Brevbog er en kopibog, giver de breve, der udgik under sagens behandling (evt. med koncepter og indlæg til kancelliets breve).

Forestillingerne (rotuli) er de udførlige indstillinger i de sager der blev forelagt kongen.

Registrant, Registre og Tegnelse er kopibøger med kopier af alle afsluttende skrivelser (hhv. bevillinger, ordrer).

Journalsagerne er de dokumenter i de enkelte sager, som DK selv beholdt. - disse ligger som *koncepter og indlæg* til Registranten (registre og tegnelse).

Se også: <http://www.sa.dk/ra/brugearkivet/GUIDE/kanc/kanc.htm>

Registre og hjælpemidler

I RAs registraturværelse (i vejledningen) findes både et register på både testatorer og arvinger til kancelliets testamenter (der henvises til registre og registranter, fra 1812 findes selve testamentet i Kancelliets Testamentprotokol (G.51)), men ikke til de af Overøvrighederne konfirmerede testamenter.

Dernæst findes sammesteds et register over embedsudnævnelser. Dette henviser til registrene, f.eks. jy. reg. 1775 / 43, som betyder skrivelse no. 43 i 1775 i Jyske Register. Dette register er imidlertid desværre langt fra fuldstændigt.

Detaljerne tæller

Men hvordan kommer man frem til, at der er en sag i DKs arkiv?

Her gælder det først og fremmest om at få alle detaljerne med, når man arbejder med andre arkivalier. Sørg får at få læst hele indførslen i kirkebogen, hele skiftet eller hvad du nu arbejder med.

Og noter dig den nøjagtige henvisning til DKs arkiv.

Eksempel, sag efter 1800

Ofte står der f.eks., som jeg fandt ved en dåb i Odense, Sct. Knuds sogns kirkebog:

'Barnet er ifølge Kongel. Bevilling af 20. Junii 1828 adopteret af Sadelm. Johan Christoher Klug, gift med Barnets Moder.'

Adoption er jo noget juridisk, den ændrer barnets retsstilling i forhold til adoptanten og evt. også i forhold til dets biologiske familie, derfor er det klart DKs arkiv, der indtil 1848 er interessant.

Nu har vi datoen for adoptionen, men vi ved ikke, hvornår der er ansøgt om den. Dette oplyses i amtsjournalen i amtets arkiv på LA, hvor vi får at vide, hvornår ansøgningen kom ind til amtet, og hvornår amtet sendte ansøgningen videre til DK. Ikke alle amtsjournaler har et afsnit over 'kongelige bevillinger'.

Selve sagen i DKs arkiv findes i Jydsk-Fyenske Justits- og Politidepartements registrant, hvor den udgående skrivelse vil være refereret eller afskrevet.

Hvis journalsagen er bevaret, vil den ligge som 'Koncepter og Indlæg til Registranterne'. Den ligger på skrivelsens nummer i registranten indenfor året.

Hvis sagen har været forelagt Kongen, vil den også kunne findes blandt Forestillingerne under samme departement.

Eksempel, bevilling fra blanketregnskab, 1833

Ved skiftet efter en proprietær, der boede og døde i Viborg amt i 1833, begyndte skifteretten i januar 1833 med at registrere boet. Derefter trak enken en ansøgning om tilladelse til hensiddet i uskiftet bo frem, som hun ville 'indsende til Amtet'.

Her har vi et af de tilfælde, hvor amtet fra år 1800 gav de kongelige bevillinger på fortrykte blanketter. Eftersom man skulle betale afgift for at få bevillingerne, med mindre man var uformuende med en formue under 100 Rdl., kaldes disse bevillinger for blanketregnskaber. Da regnskaberne blev revideret i DK, findes de her, men de figurerer ofte også på lister eller i journaler i amternes arkiver. Bilagene findes vist altid i blanketregnskabet i DK, hvis bilagene er bevaret.

Der er to indgange:

1) Ekstraktprotokollen, G.52, hvor vi bestiller den for 1833, og finder mandens efternavn i registeret bagest i protokollen. Der henvises med sidetal til selve ekstrakten (referatet). Ved at blade lidt finder man år, kvartal og amt. Nu kan man bestille det pågældende blanketregnskab - der er nemlig et for hvert amt for hver kvartal.

2) Selve blanketregnskabet, G.53, hvor vi jo allerede fra skifteprotokollen kender amtet (Viborg), år og kvartal (1883, 1. kv.); dette bestiller vi og finder selve regnskabet som omslag og indeni bilagene i regnskabets nummerorden. Er der ikke noget bilag, er det fordi, DK tidligt fik lov at kassere mange typer bilag efter eget skøn.

Udnævnelse til præst, 1795

Chr. Vilhelm Lund blev i 1794 udnævnt til præst i Vr. Velling-Skjern pastorat i Viborg amt. Nu vil jeg finde hans udnævnelse.

Den nøjagtige dato for indsættelsen kan findes i Wibergs præstehistorie.

Da der er tale om en gejstlig stilling på 'højere plan' (han blev jo hverken sognefoged eller skolelærer) findes sagen under DKs arkiv, der omfatter alt gejstligt indtil 1848.

I kartoteket over embedsudnævnelser finder jeg ham; der henvises til Jy. reg. 609 / 1794, som henviser til Jyske Registre (altså registranten for Jyllands åbne breve) - 609 er skrivelsens nummer indenfor 1794.

I Registraturen finder vi under F.17. og bestiller *Danske Kancelli, Jyske Registre* for 1794, finder skrivelse no. 609, og her får vi ordlyden af beskikkelsen.

Selve ansøgningen ligger under F.17. *Koncepter og Indlæg til Jydske Registre*, 1794, no. 609.

Her er der noget pudsigt, fordi greve Scheel til Gl. Estrup etc. ejede kirken og dermed havde kaldsretten, så vi får at vide, at greven har kaldet Chr. V. Lund, og Biskoppen har givet sin anbefaling for Lund, som indsender sin ansøgning på approbation (godkendelse) af kaldet.

Hvis Lund har skrevet en egentlig ansøgning forud for grevens ansættelse af ham, så findes den hos greven, eftersom han havde kaldsretten.

For øvrigt nævnes det i denne sag både af Lund og af biskoppen, at Lund i 7 år har været sin faders capellan pro persona. Nu kan vi finde denne beskikkelse i Jydske Registre 1787. Ved at søge via navnerregisteret får vi henvisning til brev no. 360 indenfor 1787.

Bilag til denne tilladelse burde så ligge under 1787, no. 360 (de var kasseret).

Testamente 1772

Ved et skifte i 1776 under Hof- og Stadsretten i Kbh angives det, at de afdøde, Peder Jørgensen Ambus og Karen Haagensdatter Due havde skrevet testamente, der var dateret 30.03.1772 og som blev konfirmeret samme år.

I registeret i vejledningen findes Ambus, Peder Jørgensen, klejnsmed i Kbh, med henvisning til Sj. reg. 1772 no. 78, og det er nu let at bestille Sjællandske Registre 1772 og finde skrivelse no. 78.

Selve testamentet ligger som nr. 78 blandt koncepter og indlæg for året 1772, hvad der er noget usædvanligt, idet man først fra 1789 skulle indsende kopi. Normalt skrev man indtil 1789 testamentet af i registeret.

Ægtepagt 1844

Efter pensionist Hendrich Lindegaard Klugh, der døde på Linå Kro i 1860, afholdtes der skifte ved Silkeborg Birk. Her oplyses det dels, at hans formue på 7.000 Rdl. var sat i hans stedsøns køb af Linå Kro, og da denne var på fallittens rand måtte pengene anses som tabt. Desuden oplyses, at han har 100 Rdl. til gode ved Kbh's Skiftekommission (det viste sig at være arv efter hans moders fætter, en (skole)instituttbestyrer Johannes Lindegaard), og endelig at der forelå ægtepagt, hvorfor enken og hendes særbørn mente, at Klugs særbørn ikke skulle arve.

En ægtepagt indgås almindeligvis samtidigt med ægteskabet, og da ægteparret blev gift i 1844 i Skanderup kirke ved Skanderborg, må ægtepagten være indgået mellem 1844 og 1860.

I DKs arkiv findes under G.51 Kancelliets Testamentprotokol. Under 1844 findes i navnerregisteret Hendrich Lindegaard Klug - og under no. 141 findes ægtepagten, hvor konen får særeje på sine 20.000 Rdl., da manden 'aldeles intet ejer'.